

Řecko od plukovníckého převratu k demokracii

Plukovnícký převrat v Řecku a vláda vojenská junty

Země se po druhé světové válce a po občanské válce nacházela ve špatném stavu, avšak za americké finanční pomoci v rámci Marshallova plánu se začalo hospodářství pomalu zotavovat. Problémem byl ale nedemokratický režim v zemi, v němž armádní složky zasahovaly do politického procesu. To se projevilo například za vlády bývalého armádního činitele Alexandra Papagose a jeho strany *Politické sjednocení*, kdy byli řečtí občané rozděleni do několika skupin podle svého názorového postoje vůči režimu. Přes tyto projevy neplnohodnotného demokratického vývoje docházelo díky reformním opatřením v oblasti ekonomiky od poloviny padesátých let k hospodářskému vzestupu. Spolu s tím se ale dále prohlubovala sociální diferenciací. Zahraniční vztahy Řecka se upíraly směrem k západním spojencům – Řecko vstoupilo do NATO a později bylo přidruženým členem Evropského společenství. Přesto jeho pozice oslabovala zejména otázka samostatnosti Kypru, který se nadále nacházel pod svrchovaností Velké Británie a na němž kromě Řeků žila i početná turecká menšina. Zápolení o Kypr a jeho budoucí vývoj (a případné uskutečnění *enosis*, tedy spojení s Řeckem) s Tureckou republikou (několikrát hrozil i vojenský konflikt) ohrožoval zahraniční postavení Řecka a zároveň ovlivňoval i jeho vnitropolitickou situaci.

Po Papagosově smrti nastoupil do vedení státu na základě rozhodnutí krále Konstantinos Karamanlis, který záhy zformoval vlastní politickou stranu *Radikální svaz*. Pokračoval v politice svého předchůdce a státní aparát se tak pouštěl do odhalování skutečných či vymyšlených komunistických spiknutí. V zájmu posílení vlastní moci hodlal Karamanlis prosadit i změnu ústavy, to se mu však pro odpor levicových stran a příslušníků levého středu nepodařilo. Jeho pozici však začaly podkopávat nejen aktivity opozičních stran, ale i neschopnost získat kontrolu nad vlastními spolupracovníky. Zklamán vývojem se rozhodl rezignovat a emigroval ze země. Po jeho odstoupení vyhrál následné volby *Svaz středu* Georgia Papandrea. Nová vláda se pokusila liberalizovat celý systém, avšak narazila na odpor příslušníků dosavadních mocenských skupin. Roku 1965 se pokusil Papandreas propustit člena vlády a ministra obrany generála Petrose Garufalise. To však odmítl nový král Kosntantin II. vládnoucí po smrti svého otce Pavla I. od roku 1964. Následovalo dvouleté období politické krize, které využila skupinka důstojníků v čele s Georgiem Papadopulem k uskutečnění státního převratu a nastolení vlády vojenské junty.

Na den 28. května 1967 se chystaly volby a vše naznačovalo vítězství levice (Svaz středu a EDA). Přesto, že demokratická odnož pravice byla ochotna rozhodnutí voličů respektovat, její radikální část se rozhodla tomuto vývoji předejít nastolením diktatury. Na realizaci převratu se ovšem nezávisle na sobě připravovaly dvě mocenské složky. Jednu tvořil král s nejvyššími představiteli armády, druhá se skládala z pravicových extrémistických důstojníků. Ačkoli se

veřejnost značně znepokojovala možností vypuknutí vojenského puče, žádná parlamentní strana se nepokusila zasáhnout. K moci se však překvapivě nedostala část spjatá s králem, ale skupina těch „neznámých“ důstojníků, postrádající stopy sebemenšího charismatu či významnějších intelektuálních předností. V noci na 21. dubna 1967 tak převzali Řecko do svých rukou plukovníci Georgios Papadopoulos a Nikolaos Makarezos a generál Stylianos Pattakos. Cesta k převratu pro ně byla až neuvěřitelně snadná. Téměř bez jediného výstřelu obsadili během tří hodin nejdůležitější body Athén, obklíčili královský palác, zajali několik politických osobností a přerušili veškeré spojení obyvatel se světem.¹ Vyhlásili v zemi na základě „královského dekretu“, o kterém panovník neměl ani tušení, výjimečný stav. K provedení puče pomohl operační vojenský plán Prometheus (připravený v součinnosti s orgány NATO pro případ komunistického převratu).

Král Konstantinos II. navíc v domněnku, že si uchová alespoň částečné slovo ve státních záležitostech, přistoupil na jejich nabídku spolupráce. Tím ovšem pouze napomohl k legalizaci jejich postavení v zahraničí i v Řecku samotném. Výsledkem bylo vytvoření „národní revoluční vlády“ pod předsednictvím králova důvěrníka Konstantina Kolliase, ten ale jako premiér nezískal vliv na řízení státu. Skutečnou moc převzali triumvirové – Papadopoulos (ministr v úřadu předsedy vlády), Pattakos (ministr vnitra) a Makarezos (ministr koordinace). Po státním převratu junta rozpustila všechny existující politické strany a spolky, zakázala stávky a jakékoli veřejné shromažďování, zavedla cenzuru a přistoupila také k uvěznění některých opozičních představitelů. Svě oponenty z řad liberálů a komunistů věznila také v obnovených internačních táborech na ostrovech Jaros a Leros.

Ideologie pučistů

Převrat pučisté označovali jako akci, kterou bylo Řecko zachráněno před hrozbou komunismu a bylo tak vysvobozeno z anarchie parlamentismu a zkorumpované demokracie. Za smysl režimu byla označena obroda národa a státu v duchu řecko-křesťanské civilizace. Navazovali tak na myšlenky předválečného diktátora Joanise Metaxase (Řecko křesťanských Řeků). Představitelé junty pocházeli z nižších vrstev, tudíž zdůrazňovali svůj lidový původ a slibovali vymýcení korupce a nastolení sociálně spravedlivých poměrů.

Represí a „očisty“ nezůstala ani řecká ortodoxní církev. Hlavními vykonavateli represí se stala tajná služba KYP, Asfalia a vojenská policie ESA. Na chod institucí dohlíželi komisaři. Preferovaným jazykem ve školství se stala znovu kathareusa.

Sesazení krále

¹ Hradečný, Pavel: Dějiny Řecka. Praha 2007, s. 507.

Plukovnícký režim se netěšil velké oblibě, ale z důvodů brutálních represí a hlavně kvůli rozhádaným poměrům v táborech protivníků nevznikl prakticky žádný větší odboj, a když už, tak až na výjimky spíše ve formě agitačního působení či individuálních teroristických akcí (pokus o atentát na Papadopula). Mezi výraznější snahu o změnu zavedených stavů lze zařadit masovou účast veřejnosti na pohřbu Georgiose Papandreua. V prosinci 1967 se o svržení vojenské junty pokusil král Konstantin II., ale pokus byl neúspěšný, což skončilo jeho vynucenou emigrací. Do vlasti se jako král již nikdy nevrátil. Král pobýval v Římě, kam za ním představitelé junty poslali prostředníky vyjednat podmínky jeho návratu do země. On však trval na úplném zavedení demokracie. S tím nový režim nesouhlasil. V listopadu 1968 byla vyhlášena ústava, která sice nezrušila monarchii, ale zbavila krále veškerých možných práv. V roce 1973 došlo k dalšímu převratu a ve zfalšovaném všelidovém hlasování bylo rozhodnuto, že se Řecko stane republikou. Monarchie tak byla zrušena a král měl zakázán návrat do země. K definitivnímu zrušení monarchie však došlo až po pádu junty v červenci 1974 na základě dalšího referenda, v němž většina Řeků potvrdila zrušení monarchie.

Papadopulos se posléze ujal funkce předsedy vlády a Pattakos obsadil bezpečnostně strategickou pozici ministra vnitra. Formální hlavou státu se z vůle vojenské junty stal generál Georgios Zoitakis v hodnosti místokrále. Diktátorský režim byl kritizovaný i zahraničními vládami a v prosinci 1969 proto vystoupila athénská vláda z Rady Evropy. Ale i přesto většina spojeneckých států nepřerušila s Řeckem styky, paradoxně docházelo i ke zlepšení některých vztahů, zejména s USA, v r. 1971 navázalo Řecko diplomatické styky dokonce s Albánií.

Vyhlášení republiky

Papadopulos se pokusil ve své politice překlenout neslučitelnost požadavku na liberalizaci režimu tak, aby nebyly ohroženy základy jeho vlády. Nástrojem takovéto politiky se stala pseudoliberalizační opatření, která měla vyvolat dojem zvýšené tolerance. Režim propouštěl některé osobnosti z vězení, ale na druhé straně přistoupil k dalšímu zatýkání. Byla vypracovaná a schválená nová ústava v r. 1968 – dokument se hlásil k monarchistickému státní zřízení, k parlamentarismu a k respektování občanských práv. Vojenská junta se snažila vyvolat dojem, že je ústava vypracována za spolupráce občanů. Ale platnost článků týkající se práv občanů byla okamžitě pozastavena. V březnu 1972 Papadopulos odňal Zoitakisovi úřad místokrále a přidal tuto funkci mezi své dosavadní funkce. Nakonec, roku 1973, se nejagilnější plukovník z vládnoucího athénskému triumvirátu Georgios Papadopoulos sám prohlásil prezidentem nově vzniklé republiky, potvrzené podvodným referendem. Přetvořil přitom systém vojenské diktatury na systém řízené demokracie pod jeho vedením. K tomu však potřeboval podporu pravicových politiků, a tak v referendu slíbil obnovu

parlamentní demokracie, vyhlásil amnestii pro „politické zločiny“ po 21. 4. 1967, zrušil výjimečný stav, uvolnil cenzuru.

Problémy uvnitř junty

Široká veřejnost přijala jeho opatření jako možnost k oživení dřívějších aktivit. Vysokoškolská mládež v Athénách, Soluni a Patrasu požadovala akademickou svobodu a univerzitní autonomii. V polovině listopadu 1973 se rozhodla skupina radikálních studentů obsadit areál athénské technické univerzity a vyzvali obyvatelstvo k protestům proti diktatuře. Prezident odpověděl na demonstrace vyhlášením výjimečného stavu v zemi. Studentský protest byl krvavě potlačen. Shodou okolností právě 17. listopadu 1973 vojenské jednotky, i za pomoci tanků, technickou univerzitu obsadily.

Papadopulosovi odpůrci uvnitř junty považovali jeho liberalizační tendence za příčinu potíží režimu. Jádrem junty, v jehož čele tehdy stál generál Dimitros Ioannidis dospělo k závěru, že se musí prezidenta zbavit. V rozhodnutí je utvrdily i narůstající výhrady USA proti prezidentovi a jeho brutálním zásahům proti demonstrující mládeži.

Osmý den po demonstracích uskutečnila skupina příslušníků junty plánovaný převrat a svrhla prezidenta Papadopulose, viceprezidenta Angelise i stávající vládu. Novými nejvyššími funkcionáři se stali generál Faidon Gizikis jako prezident a Adamantios Andrutsopoulos jako premiér. Skutečnou moc měl ale v rukou generál Ioannidis. Vláda se na počátku projevila „demokraticky“, vyhlásila omezení pravomocí prezidenta, uvolnila cenzuru, propustila zatčené během demonstrací. V konečném důsledku byla ale její vláda ještě brutálnější než Papadopulosův režim. Hlavním vykonavatelem vládního teroru se stala vojenská policie ESA. Vojenská junta se tak díky svým krokům dostala do naprosté izolace od obyvatelstva. K destabilizaci přispíval i nepříznivý ekonomický rozvoj, který nabral podobu hospodářského rozvratu. Pokusy o nápravu restriktivními opatřeními vedly pouze k sociálním komplikacím. V zahraniční politice vznikaly komplikace s Tureckem.

Kyperská otázka a konec vlády vojenské junty

Kypr tvoří křižovátku mezi Evropou, Asií a Afrikou. Proto vždy poutal zájem všech mocností, které se zde vystřídaly, mezi něž patřila také ta turecká. Turci se zde usadili v letech 1570/1571 a svým příchodem navždy pozměnili národnostní poměry tohoto největšího středomořského ostrova. I přes odlišný jazyk a víru zde dlouhou dobu žily vedle sebe řecká i turecká komunita v celku pokojně. Tento stav se ovšem do budoucna ukázal jako neudržitelný.²

Ačkoli se Řecko i Turecko ve své historii mohou opírat i o období, ve kterých dokázaly, že spolu dokážou smířlivě komunikovat – staly se například roku 1952 ve stejný den členy severoatlantické aliance, kyperská otázka zůstává

² Šlachta, Mojmir: Ohniska napětí ve světě. Praha 2007, s. 63.

jedním z nevyřešených problémů dodnes.³ Přesto, že konkrétně tento spor může sahát daleko do minulosti, zdramatizoval se až v 50. letech 20. století, kdy tamní Řekové začali stupňovat své snahy o *enosis* neboli o sjednocení s Řeckem. Tuto myšlenku intenzivně podporoval nově zvolený arcibiskup kyperské autokefální ortodoxní církve Makarios III., jež se stal zároveň etnarchou, tudíž vůdcem kypersko-řecké komunity.⁴

Nejen, že vyhrocování kyperské otázky sílilo na poli mezinárodním, vyostřovat se také začala situace na samotném ostrově. Makariův protivník pravicový extrémista Georgios Grivas zde vytvořil tajné nacionalistické seskupení pod názvem Národní organizace kyperských bojovníků – *Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων Αγωνιστών* (zkráceně EOKA),⁵ snažící se bojovat proti britské nadvládě, které dávalo svými akcemi negativní směr dalším událostem na ostrově. Kromě požadavků mírového národně-osvobozenického boje ze strany Makaria a násilných metod jeho osobního nepřítele Grivase, sehrála v eskalaci napětí i role tureckokyperské reprezentace, jež naopak usilovala o *taksim* – rozdělení ostrova na základě etnického klíče.⁶

Roku 1960 došlo k vyhlášení nezávislosti Kypru, který byl od roku 1878 britským dominiem. Úřad prezidenta republiky byl vyhrazen kyperským Řekům, post viceprezidenta zase kyperským Turkům. Prvním prezidentem kyperské republiky se tak stal řecký arcibiskup Makarios III. a viceprezidentem etnický Turek dr. Fazıl Küçük.⁷

Řecký diktátorský režim se na kyperskou otázku prioritně zaměřoval. Uskutečnil dokonce nezdařený pokus o dosažení *enosis* zajištěním diplomatického souhlasu Turecka, jež mělo být odškodněno v jiném regionu, což turecký premiér kategoricky odmítl. Toto odmítnutí vyprovokovalo teroristické akce extrémisty Geogiose Grivase (zaútočil na dvě vesnice obývané kyperskými Turky). Junta se zaměřila i na prezidenta Makaria, kterého pokládali za hlavní překážku svých cílů. Podnikla dokonce několik nezdařených pokusů o atentát. Do boje proti Makarisovi se znovu zapojil i Grivas, který založil organizaci EOKA-B, orientovanou již čistě na teroristické akce.

V souvislosti se zahájením těžby ropy u ostrova Thasos začala Ankara zpochybňovat závěr ženevské konference z r. 1958 a domáhala se suverenity nad celou polovinou Egejského moře. Junta tyto nároky kategoricky odmítla. Do popředí se kromě egejské otázky dostává znovu spor o Kypr. Turecký premiér Bulent Ecevit v únoru 1974 vyhlásil, že budou požadovat přetvoření Kyperské republiky na federaci, čehož výsledkem bylo vyhrocení napětí mezi oběma etniky. Ani tady junta nebyla úspěšná. Všechny pokusy o odstranění prezidenta Makaria prostřednictvím atentátů a intrik skončil nezdarem. Jeho postavení se ještě více upevnilo po smrti jeho protivníka generála Grivase v lednu 1974.

³ Hradečný, Pavel: Řekové a Turci. Nepřátelé nebo spojenci? Praha, 1999, s. 62.

⁴ Tamtéž, s. 71.

⁵ Hradečný, Pavel: Dějiny Řecka, s. 489.

⁶ Hradečný, Pavel: Řekové a Turci, s. 78.

⁷ Hradečný, Pavel: Dějiny Řecka, s. 496–497.

Makarios požádal athénskou vládu, aby se Kyperská národní garda stáhla do Řecka. Ioannidis se rozhodl na Kypru uskutečnit státní převrat. Toto mělo otevřít cestu k enosis a zajistit juntě úspěch na domácí i zahraniční půdě. Plán vycházel z předpokladu, že budou mít podporu USA a že Turecko převrat nepřekazí, bude na něj reagovat umírněně a nakonec dospěje k dohodě o dvojí enosis. Kyperská operace začala 15. července 1974 protimakariovským pučem, který vyvolala Kyperská národní garda ve spolupráci s EOKA-B. Prezident Makarios byl sice svržen a na jeho místo dosažen terorista z organizace EOKA Nikos Sampson, ale konečného cíle se junta nedočkala. Makarios ze země uprchl, obyvatelstvo mělo k dosazenému režimu odmítavý postoj a světová veřejnost se postavila proti juntě. Turecko reagovalo v rozporu s představami Ioannise a 20. července 1974 se turecké oddíly vylodily na severovýchodním pobřeží Kypru a vytvořili během dvou dnů strategické vojenské předmostí. Ankara označovala tento krok za legitimní opatření. Na tuto invazi chtěla reagovat athénská vláda okamžitým rozpoutáním válečného konfliktu, avšak tamní diktatura se ukázala na pokraji svých sil. Po sedmi letech se tak nenáviděná vojenská junta téhož roku rozložila úplně⁸ a její představitelé byli (byť se značným zpožděním) pozatýkáni.⁹

Řada představitelů armády si totiž uvědomila, že je potřeba odvrátit další celonárodní katastrofu a vypověděli Ioannisovi poslušnost. Tím přispěli k předání moci občanským politikům. Generál Faidon Gizikis (prezident dosazený juntou) pozval 23. července k jednání o nalezení východiska několik pravicových politiků a Georgise Mavrose (nástupce Papandreua). Povolali z exilu Konstantina Karamanlise a dali mu plnou moc k řešení situace. Karamanlis přiletěl z exilu už téhož dne do Athén. Gizikis oznámil Ioannisovi, že jeho diktatura končí, a vyhlásil, že se ozbrojené síly rozhodly vrátit moc civilní vládě. Po sedmi letech přestala vojenská junta existovat a to bez celonárodního povstání.

Další osudy Kypru

Situace na Kypru ovšem zdaleka nebyla vyřešena. Turecká vojska obsadila severní část ostrova (37 % území), kterou od této doby od části jižní odděluje tzv. Attilova linie. Jde o umělou hranici dlouhou 180 km procházející také hlavním městem Nikosíí.¹⁰

Následujícího roku vznikl na ostrově separátní útvar pod názvem Turecký federativní stát Kypr (mezinárodně uznán pouze Tureckem), jehož několikanásobným prezidentem se stal nástupce dr. Küçüka Rauf Denктаş.¹¹ Události spojené s předcházející tureckou invazí se však neobešly bez vzájemného násilného vypuzování obyvatel na „svou“ stranu ostrova.¹² Tato

⁸ Hradečný, Pavel: Dějiny Řecka, s. 518–519.

⁹ Tamtéž, s. 521.

¹⁰ Hradečný, Pavel: Dějiny Řecka, s. 552.

¹¹ Tamtéž, s. 529.

¹² Tamtéž, s. 552.

výměna se týkala asi 195 000 Řeků a 45 000 Turků. Celých 40 % kyperské populace tak muselo přijít o svůj domov, aby se obě teritoria etnicky homogenizovala.¹³ Celá záležitost vyvolávala u řeckého obyvatelstva nejen z Kypru velmi negativní emoce směrem k NATO, jež tureckému zásahu nezabránilo, a také ke Spojeným státům, které byly považovány za spoluodpovědné i za dubnový puč z roku 1967.¹⁴

Z tohoto slunného ostrova dodnes nezmizela zátěž z hrůz prožitých zejména od roku 1974, při kterých zemřelo asi 6 tisíc lidí, navíc další kyperští občané jsou i nadále na seznamech pohřešovaných osob.¹⁵ Stále živé vzpomínky pamětníků zřejmě mají podíl i na neúspěchu referenda o spojení ostrova dle návrhu bývalého tajemníka OSN Kofiho Annana z roku 2004. Na nesouhlas o vytvoření konfederace s několika společnými orgány měly jistě vliv intenzivní kampaně obou zneprátených stran.¹⁶

Řecko na cestě k demokracii

Nový premiér Konstantinos Karamanlis za svého pobytu v západní Evropě prodělal zásadní změnu názorů na vedení státu a uvědomoval si také, že represivní kurz padesátých a šedesátých let není již nadále možný. Rozhodl se proto reformovat státní systém, ovšem postup odstraňování projuntovských osob v armádě a na dalších důležitých postech probíhal jeho přičiněním v některých případech liknavě. To bylo dáno snahou o stabilizaci vnitropolitické situace i zahraničního postavení Řecka, které bylo ohroženo zejména nebezpečím války s Tureckem.

Po ustanovení vlády národní jednoty se začal pomalu upevňovat nový demokratický režim. Na 17. listopad 1974 bylo stanoveno konání nových voleb a Karamanlis do nich vstoupil spolu s nově utvořenou stranou *Nová demokracie*. Největším konkurentem Karamanlise se v následujících letech stal syn Georgiose Papandreua Andreas Papandreu se svojí stranou *Panhelénské socialistické hnutí* (zkráceně PASOK). Tato strana si zakládala na radikální zahraniční i domácí politické linii (součástí jejího programu byla např. i snaha o vystoupení z NATO, rezerovaný postoj strana zachovávala i k Evropským společenstvím. Volby nakonec vyhrála *Nová demokracie*, a to mimo jiné i díky tomu, že se Karamanlis jevil větší části populace jako větší záruka stability země. Nová vláda přistoupila k vypracování ústavy a k uskutečnění zmíněného již referenda o státním zřízení, kde si voliči vybírali mezi monarchií a republikou. Plebiscit nakonec skoro 70 % rozhodl o zachování republiky. Řecké království tak bylo definitivně minulostí.

V nadcházejících letech se politické spektrum téměř neměnilo. Dvěma nejsilnějšími stranami nadále zůstávaly levicový PASOK a pravicová *Nová*

¹³ Šlachta, Mojmír: Ohniska napětí, s. 64.

¹⁴ Hradečný, Pavel: Dějiny Řecka, s. 552.

¹⁵ Šlachta, Mojmír: Ohniska napětí, s. 64.

¹⁶ Šlachta, Mojmír: Ohniska napětí, s. 67–68.

demokracie. Roku 1981 zásluhou Karamanlise vstoupilo Řecko do Evropských společenství. Špatná hospodářská situace se ale podepsala na ztrátě popularity vlády a příští volby vyhrálo opoziční hnutí PASOK, které během let 1977–1981 zásadním způsobem revidovalo svůj dosavadní politický program. Přes snahy nové vlády Andrease Papandreua vytvořit stát se silnou sociální podporou a s prosperujícím hospodářstvím, na něž získal Papandreu dvě funkční období (1981 až 1989) se řecká ekonomika rozvíjela jen postupně. Rozsáhlé programy vlády navíc znamenaly značné finanční výdaje, což se projevilo ve schodku státního rozpočtu a posléze i v nutnosti rušit původní sociální výdobytky (například zrušení zvyšování mezd vzhledem k růstu inflace či bezplatné lékařské služby). Po skončení vojenské junty se také do vlasti začali vracet emigranti z občanské války...